

ՎԱԶԳԷՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Բանասիրական գիտ. դոկտոր

ԱՐԲԱՆԱՄ Ա. ԱՂԲԱԹԱՆԵՑԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ «ԹՂԹԵՐ»-Ի ԼԵԶՈՒՆ

ԱՐԲԱՆԱՄ Ա. ԱՂԲԱԹԱՆԵՑԻ կաթողիկոսը Զ. դ. երկրորդ կէսի եւ է. դ. սկզբի Հայ Եկեղեցու, աւելին՝ հայ իրականութեան երեւելի դէմքերից է: Հայոց հայրապետական աթոռին է եղել 607-615 թթ., որի ընթացքում հսկայական ջանքեր է գործադրել մի կողմից՝ նուիրապետութեան ամբողջական միասնութեան համար, այլեւ պայքարել է քաղկեդոնական եւ նեստորական չարափառ աղանդների դէմ, միւս կողմից՝ Հայոց, Վրաց, Աղուանից (վերջին երկուսի՝ առաջինը լինելու վէճի հանգամանքով) եկեղեցիների միակամութեան մէջ մնալու համար:

Այս խնդիրների առիթով են գրուել հեղինակի «Թղթերը», որոնց լեզուի, մասնաւորապէս բառապաշարի քննութեանն է վերաբերում մեր այս աշխատանքը՝ հին հայերէնի, այսպէս կոչուած, յետդասական փուլի բառապաշարի առնչութեամբ:

Ծաւալուն չեն այդ երկերը, ամբողջը միասին թերեւս մէկուկէս տասնեակ էջի սահմանում՝ տպագրական միջին էջադրմամբ¹:

Այդ «Թղթեր»-ի բանասիրական-աղբիւրագիտական, ինչպէս նաեւ մէկ-երկու բնագրի հեղինակային արժանահաւատութեան վերաբերեալ,

¹ Այդ նիւթերն են՝ «Պատասխանի թղթոյն Մովսիսի», «Մատենագիրք Հայոց» (այսուհետ՝ ՄՀ), հտ. Դ. (է. դար), Անթիլիաս-Լիբանան, 2005, էջ 5 (հմտ. «Գիրք թղթոց», Երուսաղէմ, 1994, էջ 314-315). «Թուղթ առաջին տեառն Աբրահամու Հայոց կաթողիկոսի, առ Կիրիոն վրաց կաթողիկոս», ՄՀ, էջ 6-7 (հմտ. «Գիրք թղթոց», էջ 316-318). «Թուղթ երկրորդ տեառն Աբրահամու Հայոց կաթողիկոսի, առ Կիրիոն վրաց կաթողիկոս», ՄՀ, էջ 8-9 (հմտ. «Գիրք թղթոց», էջ 333-335). «Թուղթ երրորդ տեառն Աբրահամու Հայոց կաթողիկոսի, առ Կիրիոն վրաց կաթողիկոս», ՄՀ, էջ 10-14 (հմտ. «Գիրք թղթոց», էջ 339-345). «Թուղթ շրջագայական տեառն Աբրահամու Հայոց կաթողիկոսի», ՄՀ, էջ 15-20 (հմտ. «Գիրք թղթոց», էջ 356-364). «Պատասխանի ի Հայոց թղթոյն Մխիթարայ Ամարասա եպիսկոպոսի», ՄՀ, էջ 21-37. (բնագրում՝ փխ. Ամարասայ) (հմտ. «Պատասխանի ի Հայոց թղթոյն Աղուանից (Վրթանիսի Քերթողի)», «Գիրք թղթոց», էջ 365-396). «Յաղագս դատաստանաց ամուսնութեան եւ քանիոնութեան ազգականաց», ՄՀ, էջ 38-41. «Տեառն Աբրահամու Հայոց կաթողիկոսի իստտովանութիւն», ՄՀ, էջ 42:

մանաւանդ դաւանաբանական վէճերի եւ հարակից խնդիրների առնչութեամբ գրուել են ուշադրութեան արժանի ուսումնասիրութիւններ²: Սակայն չունենք դրանց լեզուին առանձնապէս հին գրական հայերէնի բառապաշարի տեսանկիւնից որեւէ անդրադարձ, առաւել եւս՝ լեզուի ընդհանուր պատմութեանը վերաբերող աշխատութիւններում: Մեր այս աշխատանքը գալիս է ինչ-որ չափով լրացնելու այդ պակասը:

Առաջին իսկ տպաւորութիւնն այն է, որ այդ երկերը պարունակում են բառապաշարի իւրօրինակ շերտ, հանդէս են բերում քերականական կառուցուածքի այնպիսի գծեր, որոնք զգալիօրէն բնորոշ են բանաւոր-խօսակցական, քան գրաւոր-գրական լեզուին. այդ երկերը կարելոր օրինակ են յետդասական գրաբարի:

Ի համեմատութիւն «Նոր հայկազեան բառարանի» (հհ. 1-2, Վենետիկ, 1836-1837, այսուհետեւ՝ ՆՀԲ) տուեալների՝ Աղբաթանեցու «Թղթեր»-ում գտնում ենք աւելի քան չորս տասնեակ բառեր, որոնք հիմնականում երկու կարգի են, նախ՝ յիշեալ բառարանում չբառարանագրուած, օրինակ՝ վերտանումն (< տանեմ) «տանելը». եւ զմեզ ի վերտանումն ի բարձրութիւն երկնից երկնի ուրանան» (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 16-17): Այլ բնոյթի ենք համարում այն բառերը, որոնք ՆՀԲ-ում վկայուած են այս կամ այն կերպ՝ ըստ Աղբաթանեցուն ժամանակակից, նաեւ յետագայ եւ այլ հեղինակների երկերի, բայց ոչ այս հեղինակի «Թղթեր»-ի. օրինակ՝ աղծապիղծ. «Կամէաք... ծանուցանել ձեզ զվնասամտութիւն ժողովոյն Քաղկեդոնի եւ զտումարին Լեւոնի, եւ զաղծապիղծ կրաւնս եւ զանսուրբ վարս» (Աղբաթ. թուղթ առաջին, էջ 7). ՆՀԲ-ն վկայակոչում է նախ Յովհան Օձնեցուն, նաեւ Կանոն (= «Գիրք կանոնաց»): Այնինչ, չենք բացառում, որ կարող էր բառն այլ կերպ վկայակոչուած լինել, ասենք՝ նրանց հետ միասին: Վերջին դէպքում նկատի ունենք այլ հեղինակների վկայմամբ բերուող բառերը:

Նկատի ունենք նաեւ այնպիսիները, որոնք տարբերում են գրութեամբ («գրչութեամբ»), քերականական ուրիշ ձեւեր են եւ այլն: Այստեղ առանձին անդրադառնում ենք նաեւ հայերէնի տարբեր մակարդակներին (հնչիւնական, քերականական, ոճական եւ այլն) վերաբերող իրողութիւններին:

² Տե՛ս Յ. ԱՆԱՍԵԱՆ, Հայկական մատենագիտութիւն (Ե.-ԺԸ. դդ.), հ. Ա., Երեւան, 1959, էջ 76-81; П. МУРАДЯН, К критике текста III послания католика Авраама, «Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների», 1968, թ. 10, էջ 41-64; Պ. ՄՈՒՐԱԳԵԱՆ, Ա. ՅԱՎՈՐԵԱՆ, Աբրահամ Աղբաթանեցին եւ իր Թղթերը, ՄՀ, էջ 3-4:

1. Բառեր, որոնք վկայում են ՆՀԲ-ում. ըստ այս կամ այն խօսքի մասին պատկանելու յատկանիշի՝ նման բառերը նույնպես կազմում են առանձին խմբեր: Դրանց բառարանագիտական առանձնացումը, ինչ խօսք, ունի կարելուր նշանակություն առաջին հերթին լեզուի բառապաշարի պատմության առումով, այնուհետև նիւթ է տրամադրում հայերէնի պատմական բառարանի յետագայ ստեղծման համար, որ, կարելի է ասել, հայ բառարանագրության խնդիրներից է:

ա) Գոյականներ. սրանք համեմատաբար քիչ են՝ մէկ-երկու օրինակ, մեռելամտութիւն. «Կամ իջանել յանդունդս իմաստից գրոց՝ ըստ մերում մեռելամտութեան զանծախսապէս աղքատացեալն» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 22), ուրուխաւս(f) «եւ նմա լինել Աստուծոյ պետ եւ իշխան՝ անդր է քան զուրուխաւսիցն բարբաջանս» (ն. տ., էջ 25),

բ) Ածականներ. սրանք նման կազմութիւնների գերակշիռ մասն են. աղաթալիւր. «ըղձամբք աղաթալիւր եւ ուժգին խնդրուածաւք սրտի զտէրունեան հոգեխառն ողջոյն համարձակապէս մեզ առ ձեզ ասել» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 21), անաշխատարար. «ի վերջ հրամայեցաք հարկանել եւ ի բաւական լինել անաշխատարար յառաջատիւ զՀոգւոյն Սրբոյ զվադապետութիւնն» (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 16), առաւելախաղաց (<առաւելախաղացի). «եւ մտաւք միայն որոշել որ ոչն որոշի՝ միաւորեալ աստուածութեամբ, առաւելախաղացի հաւասարմանն, եւ է՛ ինչ, զոր եւ դուք վկայեցէք» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 25), դիւրալպիւրծ. «եւս աշ է դիւրալպիւրծ, կամ վրիպեցուցանող շաւիղի Սուրբ Երրորդութենէն» (ն. տ., էջ 36):

Այդպիսին են նաեւ հետեւեալ օրինակները. երկակաց (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 12), երկայնուղեայ (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 16), զգաստալի (ն. տ., էջ 15), ըմպահակոտ (ն. տ., էջ 15), ծովական (ն. տ., էջ 16), կատարնագոյն (Աղբաթ. պատմ., էջ 5), մտացածնոյց (Աղբաթ. պատասխ., էջ 29), չիշատակելի (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 18), պակասատրեայ (Աղբաթ. պատասխ., էջ 24), սղալահեղց (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 15) եւ այլն:

գ) Բայեր. ի համեմատութիւն նորակազմ գոյականների՝ սրանք աւելին են. աղանդաբանել. «ապա եւ այս չարչարելիք յանչարչարելումն չարչարին, եւ անհուն աստուածք այլեւայլք աղանդաբանին մեզ պաշտել» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 29), դժոխաժառանգեցուցանել (<դժոխաժառանգել). «Արդ՝ ըստ առաքելոցն եւ ըստ երանելի մեր վարդապետացն հրամանի՝ փախիցուք ի նզովեցելոցն, եւ ի նոցունց դժոխաժառանգեցուցանող փոխմանցն, զանբիծն հաւատսն զառեալ ի մեզ պահելով» (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 19):

Այդպիսին են նաեւ հետեւեալները. բռնաձգել (Աղբաթ. պատասխ., էջ 32, 36), դիւրաբերելի (Աղբաթ. պատասխ., էջ 36), կոպահալած առնել (Աղբաթ. պատասխ., էջ 28)³, փաղցենալ (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 18) եւ այլն:

դ) Մակբայ. հանդիպում է միայն հետեւեալ բառը. ցուցակարէն «մանրամասնօրէն». «Այս է խոստումն նախասացեալ ցուցակարէն երանութեանցն պայծառութիւն, որ առ թովմաս ձայնեն» (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 17):

2. Բառեր, որոնք ՆՀԲ-ում վկայուած են տարբեր ժամանակների վերաբերող գրական յուշարձաններից քաղուած օրինակներով, ուստի Աղբաթանեցու «Թղթեր»-ում հանդիպող միաւորները մէկ առ մէկ համեմատելի են միւսների հետ՝ յարաբերականօրէն պարզելու բառի կազմութեան կամ գործածութեան ժամանակը, առաւել եւս հեղինակային գործածութիւնը, որ մեծապէս կարեւոր է հայերէնի ընդհանուր բառապաշարի պատմութեան տեսանկիւնից: Ստորեւ բերում ենք մի խումբ բառեր, որոնց ստեղծման պատմութիւնը պարզելիս յենում ենք առաջին հերթին ՆՀԲ-ի տուեալների վրայ՝ նկատի ունենալով, որ դրանք պահանջում են աւելի մանրամասն քննութիւն:

Առանձնացնում ենք մի քանի խումբ:

ա) Բառեր, որոնք ՆՀԲ-ում բերում են յետագայ հեղինակների անունով. օր.՝ ազգահամարութիւն «ազգահամար. ազգի ծննդաբանութիւն». «Քանզի ոչ միայն զխառնակութիւն ազգահամարութեանն գործ են այնպիսիքն, այլեւ զազահոութիւն» (Աղբաթ. դատ., էջ 38)⁴, անբաւականութիւն «ոչ բաւարար լինելը». «Նաեւ արժանաւոր ասել՝ զանբաւականութիւնս իմ, որ եւ յանձնեցաք իսկ պարզեաւաբաշխին...» (Աղբաթ. պատմ., էջ 5)⁵, անյաւելուած «կատարեալ. ամենալի». «զի զՍրբոյ Երրորդութեանն խորհուրդ անյաւելուած եւ առանց թերանալոյ երգեն...» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 22)⁶, առաջնատրութիւն «առաջինը». «որք ասացին երկու բնութիւնս, եւ երկու առաջնատրութիւնս եւ երկու դէմս» (Աղբաթ. խոստ., էջ 42)⁷, բռնաձգութիւն «բռնի ուժ գործադրելը». «Բայց յետ բռնաձգութեանս դիմադարձեալ՝

³ ՆՀԲ-ն չունի, ոչ էլ կոպահալած-ը:

⁴ ՆՀԲ-ն ունի՝ յետագայ հեղինակներ (Մխիթար Գոշ «Դատաստանագիրք», Յովհաննէս Գառնեցի):

⁵ ՆՀԲ-ն ունի՝ ձձ [= «Ճառքնտիրք» (տարբեր ժամանակների)], Երզն. Բեր. [= Երզնկացի «Մեկնութիւն քերականի»]:

⁶ ՆՀԲ-ն ունի՝ Խոսրովիկ [= Խոսրովիկ Թարգմանիչ], Նար. [= Գրիգոր Նարեկացի].

⁷ ՆՀԲ-ն ունի՝ Նիւս. կազմ. [= Նիւսացի «Յաղագս կազմութեան մարդոյ», Թարգմ.՝ Սինեցույ (Ը. դար):

գուցէ ի փոխաւոյն զսիրտս իշխանացն հաշուէ» (Աղբաթ. թուրք շրջ., էջ 15)⁸, խորթակից «անհարազատ». «Զխորթս միմեանց – զխորթակիցսն ասէ մինչեւ ցերրորդն» (Աղբաթ. դատ., էջ 40)⁹, մեկնողօրէն «մեկնողաբար». «զոր եւ ես կարճառատագոյնս եւ մեկնողաւրէն յիշատակեցից» (Աղբաթ. թուրք շրջ., էջ 17)¹⁰, փոխադասել «տեղաշարժել». «Քանզի ի Պաւղոսէ ուսայ այսպէս փոխադասել, նոյնպէս անհարկելիք յերկինս դասակից» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 22)¹¹,

բ) Բառ, որ ՆՀԲ-ն ունի միայն այս հեղինակի երկի այս հատուածի օրինակով. ըստ այդմ այն պիտի դիտուի հեղինակային. չուղղափառ «մոլորեալ». «չգրեաց այնպէս, թէ դուք չէք ուղղափառք, այլ թէ ընդ չուղղափառսն ընդէր հաղորդեցայք» (Աղբաթ. երրորդ., էջ 14):

գ) Բառ, որ ՆՀԲ-ն չունի, այլ ունի նոյնին մօտ մէկ այլ կազմութիւն. անգատանել «անբաժան լինել». «Եթէ որդիք այնց հարցնեմք, որք անգատանեն յառաքելոցն, զհաւատս պինդ կալցուք» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 37)¹²,

դ) Բառեր, որոնք ՆՀԲ-ն նշում է Աղբաթանեցուն ժամանակակից մէկ այլ հեղինակի մօտ, որպիսով առաջնութիւնը մնում է անկիսելի. կամահանոյ «կամարար. կամակատար». «զնոյն փառաբանելով ի միութիւն, եւ եւս կամահանոյ ամենեցուն Արարչին» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 22)¹³, համախոհակ «համամիտ». «եւ ժողովեալքն զլիսաւորք համախոհակն նմին, արձան կացուցեալ իւրեանց շարափառութեան զթուղթն» (Աղբաթ. թուրք շրջ., էջ 18)¹⁴,

ե) Բառեր, որոնք ՆՀԲ-ն բերում է մէկ այլ իմաստով. շրջագայական «շրջաբերական. հրահանգման». «Թուղթ շրջագայական Տեառն Աբրահամու Հայոց կաթողիկոսի» (Աղբաթ. թուրք շրջ., էջ 15)¹⁵,

է) ՆՀԲ-ում բերում են տարբեր բնոյթի նիւթեր պարունակող ժողովածուից (օր.՝ «Եօթնագրեանք»-ից). սաղմնանալ «սաղմնաւորուել». «սաղմնացեալ էր Բանն Աստուած ի Հոգւոյն Սրբոյ» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 31) եւ այլն:

⁸ ՆՀԲ-ն ունի՝ Սրկ. հանգ. (ցանկում՝ Սարկ. հանգ.) [= Սարկաւագ վարդապետի «Բացատրութիւն հաւատամքի»]:

⁹ ՆՀԲ-ն ունի՝ Մխ. դտ. [= Մխիթար Գոշ «Դատաստանագիրք»]. թւում է մէջբերում վերջինից:

¹⁰ ՆՀԲ-ն ունի՝ Երզն. մտք. [= Երզնկացի (Մործորեցի) «Մեկնութիւն Մատթէոսի»]:

¹¹ ՆՀԲ-ն ունի՝ Ժղ. հռոմկլ. [= «Գործք... Ժողովոյն, Հռոմկլայու»]:

¹² ՆՀԲ-ն ունի՝ անգատելի «անբաժանելի», նախորդող վկայութիւններով:

¹³ ՆՀԲ-ն ունի՝ Մաշտ. [= Մաշտոց. գիրք ծիսից, արարողութեանց]:

¹⁴ ՆՀԲ-ն ունի՝ միայն ՅԳ. իմ. պաւղ. [= Յովհան Օձնեցի «Ընդդէմ պաւղիկեանց»]:

¹⁵ ՆՀԲ-ն ունի՝ այլ՝ «պարբերական. մանեկաձեւ, բոլորչի» իմաստներով:

3. Աղբաթանեցու գրաւոր խօսքը պարունակում է քերականական, ոճական (թերեւս նաեւ խօսակցական լեզուի երանգով) ձեւերի զգալի տարբերութիւններ, շատ դէպքերում գործածւում են բառեր, որոնք հնչիւնապէս այլ են, քան հին գրական չափանիշով սահմանելի համարուողները:

Նշենք նման օրինակներից մի քանիսը:

Սահմանական ներկան ըղձական ապառնիի իմաստով. «Մի՛ դանդաղիցիս ի սուրբ Զատիկն գալ այսր, զի բազմաց լինի խնդութիւն» (Աղբաթ. պատասխ., էջ 5), «Թո՛ղ ժամագրես ինձ եւ քեզի տեղի մի գալ, որով լինի խաղաղութիւն» (Աղբաթ. թուղթ երրորդ., էջ 14) եւ այլն:

Ազատորեւ «ազատանի» բառը, ըստ ՆՀԲ-ի, անեզական է (հաւաքական-անեզական), որ հանդիպում է Փարպեցու եւ Արծրունու երկերում, երկու դէպքում էլ գործածուած միասին գրութեամբ, թէեւ ՆՀԲ-ն բառի բացատրութեան մէջ նշում է նաեւ առանձին՝ ազատ որեւոր (եթէ վրիպակ չէ). Աղբաթանեցին գործածում է առանձին՝ ազատ որեւոյ, որ, թերեւս, օրինակ է բանաւոր մտածողութեան (բառանշատման). «Եկն մոլորութիւնս այս... առ Բաբգէնաւ Հայոց կաթողիկոսիւ եւ առ Գաբրիէլիւ վրաց կաթողիկոսիւ, եւ միաբանութեամբ եպիսկոպոսաց եւ ազատ որեւոյ, նզովեցին եւ ի բաց հեռացան» (Աղբաթ. թուղթ երկրորդ., էջ 9):

Սակաւ, բայց կայ, այսպէս կոչուած, բայական լծորդութեան փոփոխութիւն (ու > ա. նաեւ սոսկածանցի՝ ն > ան). ֆաղցեմալ (փիս. ֆաղցնով). «Որք ի սուրբ վարդապետացն երկաբնակք անուանեցան եւ հայհոյողք, քանզի եւ որոշեն իսկ զկիրան միոյ բնութեան՝ զֆաղցեմալն, զծարաւելն, զվաստակելն յուղեգնացութենէն, զլալն ի գթոյն» (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 18):

Ոճական իւրայատկութիւն է (թերեւս խօսակցական հիմքով պայմանաւորուած) բառակապակցութեան նոյնարմատ գոյական եւ բայ բաղադրութիւնը, որ նկատուած է նաեւ դասական մատենագրութեան մէջ. ախտանալ զախտ. օր.՝ «Արդ՝ աղաչեմք եւ մեք զձեր սրբութիւնդ, մի՛ ախտանալ զախտ ուրացողացն» (Աղբաթ. թուղթ երկրորդ., էջ 9)¹⁶:

Գործողութեան կրկնակի ժխտում (խօսակցականին բնորոշ). օր.՝ «Որ ոչ երբէք սթափին ի ննջելոյ. եւ ոչ զմի ինչ չփորձեմք զայն զոր գրեալն

¹⁶ Նման կազմութիւնները, յայտնի է, ունեն դասական գրաբարից եկող հիմքեր՝ իբրեւ ստորաբանութիւն: Հմմտ. Ա. ՎՐԳ. ՎԱՐԳԱՆԵԱՆ, Դասական հայերէնի յատկութիւններէն, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1923, էջ 36-47:

է» (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 10)¹⁷: Թերեւս նաեւ՝ «մի՛ լիցի. չփարոզեմ այս-պէս» (ն. տ., էջ 11):

Տարածուած է ոչ բառ-մասնիկի գործածութեանը, կարելի է ասել, գերակշռող չ ժխտականի գրութիւնը բայի հետ՝ իբրեւ ժխտական. այս-պէս, կարեւր «կարող լինել» բայի անցեալի ձեւի ժխտականը ոչ բառ-մասնիկի փոխարէն գրուած է ձուլ գրուող չ մասնիկով. օր.՝ «որպէս արժան էր, չկարացիմ թարգմանել (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 13)»: Հմմտ. չգիտէր, չգիտեմ եւ այլն (ն. տ., էջ 14): Այսպէս նաեւ չ-ի գործածութիւն անուանակազմական յատկանիշով. չուղղափառ (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 14)¹⁸, չյիշատակելի (Աղբաթ. թուղթ շրջ., էջ 18) եւ այլն. օր.՝ «չգրեաց այնպէս, թէ դուք չէք ուղղափառք, այլ թէ ընդ չուղղափառսն ընդէ՛ր հաղորդեցայք» (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 14) եւ այլն:

Պիտի-ն գործածուել է իբրեւ եղանակիչ՝ անորոշի հետ (եթէ ոչ բաղադրեալ ստորոգեալի մաս, փխ.՝ պիտոյ է ստանալ). օր.՝ «եւ գլուխ կացելոյ զբաւականութիւն գիտութեան ի հարկէ պիտի ստանալ եւ ուսանել» (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 10):

Շարահիւսական իւրօրինակ (խօսակցականին մօտ երանգով) կառույց. օր.՝ «թուի ինձ թէ տեղեակ է ձեր սրբութիւնդ այնմ» (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 11):

Հոլովական երկակիութիւն, ըստ ՆՀԲ-ի՝ ի // ի-ա հոլովում, թէեւ բերուած օրինակները պարզ ի-ով են. նման դէպքերում է, որ հնարաւոր է պնդել, թէ տարբերակում կայ գրականի եւ խօսակցականի միջեւ. ժամանակի յատկանիշը չի գործում, քանի որ, ասենք, Յովհան Օձնեցին, որ ժամանակով բաւականին մօտ է, ունի ի-ով. օր.՝ «նոքաւք հանդերձ միաբանէին յամենայն բարիսն, եւ զուգաց հեռանային յամենայն շարէ» (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 11):

Խօսակցական ոճի արտայայտութիւն. «Թո՛ղ ժամադրես ինձ եւ քեզ ի տեղի մի գալ, որով լինի խաղաղութիւն, թէ աստուած կամի» (Աղբաթ. թուղթ երրորդ, էջ 14):

Իբրեւ ընդհանուր եզրակացութիւն կարելի է նշել հետեւեալը. Աբր. Աղբաթանեցու երկերի լեզուն, ինչպէս միւսներինը նոյն ժամանակի մէջ, ներկայումս աւելի լայն քննութեամբ՝ նպաստ է հայոց լեզուի ընդհանուր

¹⁷ ՆՀԲ-ն նշում է, որ երբէք բառն ունի նաեւ ե-ով գրութիւն. սոյն բնագրում ե-ով է, իսկ բառարանի բերած օրինակներից ոչ մէկը ե-ով չէ:

¹⁸ ՆՀԲ-ն ունի՝ հենց այս հեղինակի նոյն այս հատուածը:

բառապաշարի պատմութեանը. գրական հարուստ ժառանգութեան լեզուն արտայայտութիւն է այն կրող ժողովրդի անցեալի, որին ըստ ամենայնի տեղեկանալն արդի գիտութեան խնդիր է:

РЕЗЮМЕ

«Послания» Авраама Ахбатанеци до сих пор были предметом исследования филологов-текстологов, а также в связи теологических дискуссий и привлекающих вопросов истории Армянской Церкви. Ныне не существует какое-нибудь изучение языка, в частности лексики этих писем, с точки зрения истории древнеарманского языка.

В статье дается лексикологический анализ тех слов, которые либо не даются в «Новом армянском словаре» (тт. 1–2, Венеция, 1836–1837), либо отмечены с трудами других авторов разных времен. Кроме того, нами выделены некоторые слова, имеющие авторское применение, т. е. являющиеся, условно говоря, новыми смысловыми применениями. Примечательно, что последние носят отпечаток разговорного варианта языка того времени.

Язык «Писем», в целом, имеет немаловажное значение для нового исследования истории армянского языка.

SUMMARY

The “Letters” by Abraham of Aghbatan have so far been the subject of research by text philologists, as well as of theological discussions and related issues in the history of the Armenian Church. Nowadays, the language, in particular the vocabulary of these letters is not studied, even from the view point of the history of the Classical Armenian language.

In the article we present a lexicological analysis of those words that are either missing from the “New Armenian Dictionary” (vols. 1–2, Venice, 1836–1837), or are marked with works of other authors from different times. Moreover, we have also singled out some more words with an authoring application, i.e. with new semantic applications, and most importantly, they bear the imprint of the colloquial language of that period.

The language of “Letters”, in general, has considerable importance for a new study of the history of the Armenian language.